

Lojalitetsplikten i svensk avtalsrätt

En rättsvetenskaplig studie

Klara Thorin

Affärsjuridisk kandidatkurs med examensarbete i handelsrätt vid Lunds
universitet, 15 HP

HARH01

VT19

Handledare: Peter Gottschalk

LUNDS UNIVERSITET
Ekonomihögskolan

Innehållsförteckning

Förkortningar	6
1. Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	10
1.3 Avgränsningar	11
1.4 Metod och material	11
1.5 Forskningsläge	14
1.6 Disposition	15
2. Lojalitetsplikten i svensk rätt	16
2.1 Rättsutvecklingen av en avtalsrättslig lojalitetsplikt	16
2.2 Lojalitetsplikten som bestämmelse	19
2.3 Tillämpning i rättspraxis	21
2.4 Lojalitetspliktens betydelse i skilda avtalsförhållanden	22
2.4.1 Entreprenadavtal	23
2.4.2 Anställningsavtal	26
2.4.3 Uppdragsavtal	31
3. Lojalitetsplikt i internationella principalsamlingar	37
3.1 Allmänt om internationella principer	37
3.2 ”Good faith and fair dealing”	38
3.3 Rättsutvecklingens internationella påverkan	41
3.4 För- och nackdelar med internationellt inflytande i nationell rätt	44
4. Sammanfattning och slutsatser	46
4.1 Lojalitetspliktens betydelse som allmän rättsprincip	46
4.2 Vägen mot en enhetlig avtalsrätt	48
Källförteckning	51
Rättsfallsförteckning	56

Sammanfattning

Den avtalsrättsliga lojalitetsplikten fungerar som skydd för parterna i den svenska avtalsrätten, och har sina rötter i den romerska rättens uttryck *bona fides*, vilket kan sammanfattas stå för rättvisa och hederlighet. Plikten kan ge uttryck för skyldigheter parterna emellan, som utöver det avtalade innehållet kan komma att aktualiseras i form av en allmän rättsprincip. Syftet med uppsatsen är att undersöka omfattningen och uttrycken denna plikt tar i svensk rätt, och att överblicka dess framtid i en internationaliserad rätt. Lojalitetsplikten visar sig varierad i avtalsrättens olika rättsförhållanden då den till exempel går att finna utbrett tillämpad i rättspraxis gällande arbetsrätt, men tillämpas restriktivt som självständig princip i övriga avtalsituationer. Samtidigt har lojalitetsplikten som bestämmelse, främst under det senaste århundradet, varit, och är under utveckling och eventuell omvandling. Allt fler influenser utifrån formar nu den svenska rätten, och en harmoniseringssträvan inom internationell civilrätt präglar till stor del lagstiftningens utformning. Bland annat tas influenser från principalsamlingar som UNIDROIT principles of international Commercial Contracts (UNIDROIT) och Draft Common Frame of Reference (DCFR), vilka har framkommit i och med en ökad samverkan mellan internationella aktörer. Lojalitetspliktens framtid kommer att bero på graden av internationalisering som kommer ske i svensk rätt, och den kommer att utvecklas i enlighet med vilken funktion den ska eftersträva att fylla i den svenska rätten.

Nyckelord: *lojalitetsplikt, Bona fides, internationell civilrätt UNIDROIT principles of international Commercial Contracts (UNIDROIT), Draft Common Frame of Reference (DCFR), harmoniseringssträvan*

Abstract

The contractual principle of loyalty exists in Swedish contract law and protects the contracting parties. The principle has its roots in Roman law, and in its expression *bona fides*, which can be concluded as equivalence and honesty. The duty could express obligations between the parties which, in addition to the agreed content of the agreement, and may be used as general principle of law. The purpose of this paper is to examine the scope and expressions of the principle of loyalty in Swedish law, and to examine its future in an increasingly internationalized law. The principle appears to be varied within the various legal relationships of contract law, as it is, for example, widely used in cases of labor law, while it is applied restrictively as an independent principle in other contractual situations. Meanwhile, loyalty as a regulation, mainly during the last century, has been, and is under development and possible transformation. Ideas from the outside world shape Swedish law more than ever, and the idea of a harmonization in international civil law largely influences legislation. Among other influences, ideas are taken from transnational principles such as UNIDROIT principles of international Commercial Contracts (UNIDROIT) and Draft Common Frame of Reference (DCFR), which have emerged as a result of increased interchange between international actors. The future of the principle will depend on the degree of internationalization that takes place in Swedish law and it will be developed in accordance with what function it will aspire to fulfill in Swedish law.

Keywords: *Principle of loyalty, Bona fides, international civil law, labor law, UNIDROIT principles of international Commercial Contracts (UNIDROIT), Draft Common Frame of Reference (DCFR), harmonization of law*

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
AB 04	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
CISG	United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods
DCFR	Draft Common Frame of Reference
HaL	Lag (1991:351) om handelsagentur
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
KommL	Kommissionslag (2009:865)
KKöpL	Konsumentköplag (1990:932)
KöpL	Köplagen (1990:931)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
PICC	UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts
SFS	Svensk författningssamling
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
PECL	Principles of European Contract Law
Prop.	Regeringens proposition
UNIDROIT	UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Inom den svenska avtalsrätten förekommer en princip som syftar till att skydda parternas intressen i en avtalsituation, den avtalsrättsliga lojalitetsplikten. Plikten uttrycker en skyldighet att beakta sin motparts intressen utöver vad som innefattas av de rena avtalsuppfyllelserna i det uttryckliga avtalsinnehållet. Plikten har fått utbredd uppmärksamhet i forskning. En anledning till denna uppmärksamhet kan vara hur den anses utmana idéer om partsautonomin, som representerar parternas fria vilja. Dessutom har en utbredd idé om en harmoniseringssträvan inom förmögenhetsrättens regler lett till ett behov av reflektion och kartläggning av rättsregler i det egna rättssystemet. Därmed har lojalitetsplikten som en mer svårdefinierbar avtalsrättslig princip blivit föremål för diskussion.¹

Lojalitetspliktens skyldigheter visar sig uttryckligen i form av vissa lagregler. Även tillämpningen av principen som en självständig allmän rättsprincip har diskuterats i doktrinen och åsikterna om dess roll i svensk rätt är splittrade. Lojalitetsplikten utmanar, utöver den ovan nämnda partsautonomin, en mängd andra utgångspunkter i den svenska avtalsrätten, så som principen om kontraheringsfrihet, principen om dispositionsfrihet och principen om avtalsbundenhet. Lojalitetsplikten står därför i kontrast mot några av den svenska avtalsrättens mest centrala grundpelare, rätten och friheten att ingå och avstå från att ingå avtal samt friheten att lägga fram och avstå från att lägga fram valfria villkor för förhandling. Det sistnämnda gäller såvida inga tvingande regler säger annat. Slutligen kan man mena att lojalitetsplikten även motsätter sig kanske den

¹ Munukka J., 2011, Lojalitetsprincipen – ett institut med framtid i avtalsrätten? Det 39:e nordiska juristmötet i Stockholm, s. 87.

mest grundläggande principen, pacta sunt servanda, avtal ska hållas, då principen även innebär en säkerhet för parterna, då vad som ej uttryckligen avtalats eller reglerats inte ska kunna göras gällande gentemot någon av parterna.²

Trots denna till synes fria förhandlingssituation som kan menas föreligga i avtalsrätten, vilken framställs med användningen av ovan nämnda principer, kan alltså ytterligare underförstådda förpliktelser utöver de avtalade komma att aktualiseras. Skyldigheter kan även komma att gälla som inte bara blir aktuella under själva avtalsförhållandet, utan även innan och efter dess uppkomst, även om dess omfattning och förekomst i alla dessa lägen är omdebatterad.³ Plikten kan alltså komma att aktualiseras inomkontraktuellt då avtal slutits, men även utomkontraktuellt både innan avtalsslutet, i förhandlingsstadiet och efter avtalsrelationens upphörande.⁴

Lojalitetsplikten är svårdefinierad och kommer kanske aldrig kunna existera i form av en utskuren norm som inte utmanar existensen av de ovan nämnda principerna. Det blir därför istället centralt för lojalitetspliktens definition att utreda och beskriva hur begreppet och dess funktion tillämpats i praktiken för att på så sätt öka förståelsen av de karaktärsdrag och förutsättningar som går att urskilja ur rättspraxis.⁵ Huruvida, och i vilken utsträckning lojalitetsplikten görs gällande i avtalsförhållanden i svensk rätt är föremål för undersökning i denna uppsats och presenteras genom redogörelse för dess förekomst i tre olika typer av avtalsförhållanden.

Ett förhållandevis nytt material bland civilrättens många rättskällor är de flertal principalsamlingar som har framarbetats i och med ökad samverkan mellan internationella aktörer i en allt mer vidspridd handel. Dessa samlingar har blivit en

² Munukka J., 2007, Kontraktuell lojalitetsplikt, Jure förlag, s. 71.

³ Nicander H., 1994/95, Lojalitetsplikt före, under och efter avtalsförhållandet, Juridisk Tidskrift, nr.1, s. 46.

⁴ Ramberg J., 2010, Ramberg C., Allmän avtalsrätt, s. 83.

⁵ Munukka J., 2011, s. 92.

del av det avtalsrättsliga materialet utan att bygga på en ambition att efterlikna konventioner och utgör soft law. Dessa har ingen rättskällestatus och är därför inte bindande för domstolarna. Dessa samlingar, främst Draft Common Frame of Reference (DCFR) har trots detta kommit att bli betydande inslag i HD:s praxis, t.ex. i NJA 2009 s. 672 och NJA 2013 s. 659 där det i båda fallen hänvisas till DCFR i HD:s domskäl.⁶ Ytterligare internationella samlingar är Principles of European Contract Law (PECL), UNIDROIT principles of international Commercial Contracts (UNIDROIT) som även de behandlar den internationella avtalsrätten. Denna samlade avtalsrätt går ofta sammantaget under samlingsbegreppet *lex mercatoria*.⁷

De ovan nämnda regelsamlingarnas bestämmelser och principer blir inte sällan föremål för jämförelser med varandra, samt med olika länders rättsystem, då det i stor utsträckning talas om en möjlighet till enhetlighet i den internationella avtalsrätten. Jämförelse kan även vara viktig inför framtida samverkan då utbyten mellan världens länder och dess olika rättssystem är vanligare än någonsin tidigare. En avtalsrätt som skiljer sig för mycket mellan rättssystem kan skapa osäkerheter mellan parter och öka onödiga transaktionskostnader, som eventuellt hade kunnat undvikas om parter bättre kunnat samverka genom förståelse av de regelverk respektive part använder sig av.⁸ Att harmonisera svensk förmögenhetsrätt med vad som är gällande i vår omvärld är en ambition som även utmärker sig tydligt i den svenska lagstiftningen och dess förarbeten.⁹ Regeringen har exempelvis kommit att uttala sig kring lagstiftningens internationalisering och dess vikt för en fungerande marknad i förslaget till ny kommissionslag:

”I en alltmer internationell ekonomi måste den svenska lagstiftningen vara i takt med vad som gäller jämförbara länder... En väl fungerande marknadsekonomi

⁶ Munukka J., 2016, Svensk obligationsrätt i det nya Europa, SvJT, s. 87.

⁷ Munukka J., 2007, s. 359.

⁸ Flodgren B., 2012/13, Den svenska avtalslagen snart 100 år – ett välfungerande instrument för dagens ekonomiska liv?, JT Nr. 1.

⁹ Flodgren B., 2010, Civilrätten i ett framtidsperspektiv, s. 39.

förutsätter också att olika branscher normalt följer samma regler. Det minskar risken för att en viss marknad får konkurrensfördelar på bekostnad av en annan marknad, och en grund läggs för ett stabilt och långsiktigt näringsliv. En ny kommissionslag bör alltså så långt som möjligt vara generellt tillämplig.”¹⁰

Däremot förekommer splittrade åsikter även när det gäller huruvida det är praktiskt möjligt att harmonisera, efterlikna och anta skilda rättssystemers regler. Det som diskuteras i detta sammanhang är då harmoniseringens inverkan på de stora rättssystemens funktionssätt, men även inverkan på enskilda reglers roll och karaktär. Inte alla anser heller att det över huvud taget är möjligt att föra samman rätten, ofta med hänvisning till hur lagreglers funktion i det enskilda rättssystemet är beroende av dess individualitet, av sitt kontext och dess olika historiska ursprung. Inom Norden, EU och Benelux har det dock ansetts ske harmoniseringsförsök där spridningen av lagregler mellan system lyckats.¹¹

Då man talar om strävan efter att anskaffa enhetliga mått inom den internationella handeln är det ytterligare intressant att undersöka hur lojalitetsplikten motsvarigheter kan visa sig i de ovan nämnda transnationella regelverken, samt att presentera de tankar som förekommer om möjligheter och inställningar till en harmonisering. Detta presenteras för att vidare kunna föra en bredare diskussion om betydelsen av lojalitetsplikten, samt dess eventuella utveckling och framtida roll som allmän rättsprincip i svensk rätt.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka den avtalsrättsliga lojalitetsplikten för att kunna fastställa dess innehåll så väl som dess roll som allmän rättsprincip i svensk avtalsrätt. Syftet kommer att uppnås genom att besvara följande frågeställningar:

¹⁰ Prop. 2008/09:88, Ny kommissionslag, s. 25.

¹¹ Bogdan M., 2012, Komparativ rättskunskap, 2.uppl, Solna: Norstedts juridik, s. 30.

- Vilken roll har den avtalsrättsliga lojalitetsplikten i svensk rätt och hur tar den sig uttryck i olika avtalstyper?
- Hur kan en harmoniseringssträvan i den internationella avtalsrätten inverka på lojalitetsbegreppet i svensk rätt?

1.3 Avgränsningar

Då lojalitetsplikt som rättsprincip förekommer i flera avseenden i svensk rätt begränsas uppsatsen till att undersöka denna plikt ur ett avtalsrättsligt perspektiv med fokus på dess förekomst mellan parter i avtalsförhållanden. Plikten förekommer i ett flertal avtalstyper som är intressanta i uppsatsens kontext men för att få en överblick som väl representerar huruvida lojaliteten kan ges olika betydelse i skilda avtalsförhållanden, och för att samtidigt förhålla sig till uppsatsens omfattning, har endast utvalda avtalstyper presenterats nedan. Ytterligare begränsning görs då undersökningen huvudsakligen behandlar lojalitetspliktens förekomst då ett avtal kommit till stånd och inte reflekterar över skillnader i dess förekomst innan avtalets uppkomst eller efter avtalsförhållandets slut. Uppsatsen ser även översiktligt till internationella regelverk, men med hänsyn till uppsatsens omfattning fungerar denna del av undersökningen som bidrag till den avslutande diskussionen och är endast överblickande snarare än att sträva efter att vara en uttömmande redogörelse.

1.4 Metod och material

De källor som används i arbetets olika delar har valts ut efter dess relevans för ämnesvalet, uppsatsens syfte och lämplighet för besvarande av frågeställningarna som redogjorts för ovan. Det material som är relevant att använda skiljer sig i uppsatsens olika kapitel. Då kapitel två utreder lojalitetspliktens förekomst i

svensk rätt utgörs denna till stor del av praxis och doktrin. Lagförarbeten redogör vidare för förekomsten av plikten och dess funktion.

I kapitel två redogörs för avtalsförhållanden som är valda för att väl representera och redogöra för omfattningen av pliktens förekomst i avtalsrätten, här blir doktrin och praxis det huvudsakliga materialet. Ett av de områden som redogörs för skiljer sig från de övriga, anställningsförhållandet. Avtalssituationen har valts utifrån att det är ett förhållande där lojalitetsplikten i hög grad tillämpas som en allmänt vedertagen regel, och kan därför bidra med en konkret bild av lojalitetens avtalsrättsliga karaktär. Uppsatsens övriga källor består främst av vetenskapliga artiklar som även dessa utgör en stor del av inspirationen för utformningen av kapitel tre som lägger grunden för vidare diskussion i det avslutande kapitlet.

Rättsfall används under uppsatsens gång då dessa spelar en betydande roll för lojalitetspliktens utveckling som regel och utgör det konkreta beviset på pliktens förekomst eller eventuella brist på tillämpning i svensk rätt. Lagar framkommer i och med hänvisningar till lojalitetspliktens uttryck i skriven form i t.ex. Köplag (1990:931) (KöpL), Konsumentköplag (1990:932) (KKöpL), Lag (1991:351) om handelsagentur (HaL), Skadeståndslag (1972:207) (SkL) m.fl. Även internationella avtalsrättsliga regelverk är centrala i texten. De internationella principalsamlingar som nämns är, UNIDROIT principles of international Commercial Contracts 2016 (UNIDROIT), Draft Common Frame of Reference 2008 (DCFR), och Principles of European Contract Law 2003 (PECL).¹² Dessa principer för internationell handel har haft stor inverkan på länders nationella rätt, därav även svensk rätt och Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (1915:218) (AvtL).¹³ Dessa regelverk blir högst relevanta att använda i den andra delen av uppsatsen då en överblick över dessa

¹² Se. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), UNIDROIT principles of international Commercial Contracts 2016, Draft Common Frame of Reference (DCFR), Principles of European Contract Law (PECL) & Restatement of Nordic Contract Law.

¹³ Flodgren B., 2012/13, s. 19-20.

tjänar till syftet med uppsatsen, då pliktens motsvarigheter i internationella regelverk och dess inverkan på lojalitetsplikten undersöks.

Den huvudsakliga metoden för uppsatsens utformning är den rättsdogmatiska metoden. Svaren söks normalt sett i rättskällor bestående av rättsregler, doktrin, vetenskapliga uppsatser och artiklar.¹⁴ Metoden kan traditionellt ta sikte på två olika typer av riktningar, de lege lata- och de lege ferenda-argumentation. Den första syftar till att utreda vad som utgör gällande rätt medan den andra ger förslag till rättsliga problem som framstår som olösta eller behöver vidare utredning.¹⁵ I denna uppsats är de lege lata-argumentationen central då gällande rätt för lojalitetsplikten fastställs. Uppsatsen består även av en rättsvetenskaplig inriktning som tillsammans med rättsdogmatiken vanligtvis innefattar rättshistoria, rättssociologi och rättsfilosofi.¹⁶

Metoden används för att undersöka lojalitetspliktens förekomst i svensk rätt och för att se till regelverk för internationell avtalsrätt, men även för att kunna föra diskussion om de harmoniseringstankar som genomsyrar avtalsrättens utveckling. Här aktualiseras även en risk som blir viktig att förhålla sig till i denna typ av undersökning. Risken är de svårigheter med begreppsanvändning som kan uppstå när man ska jämföra och applicera utländsk rätt eller rättsliga problem mellan rättsordningar. Det kan medföra att man i jämförande studier som behandlar utländsk rätt kan komma att förbise hur ord och begrepp med sin direkta översättning har olika betydelse i skilda rättsordningar. Därför kan direkta översättningar av ett begrepp inte nödvändigtvis ge korrekt funktion enligt en annan rättsordning.¹⁷ För att undvika en felaktig översättning kommer därför inte begreppet ”good faith” att användas i översatt form i texten. Det blir viktigt att genomgående i texten vara medveten om att det är reglernas funktion som ska

¹⁴ Kleinman J., 2018, ”Rättsdogmatisk metod”, Juridisk metodlära (red. Nääv och Zamboni) s. 22-23, 31.

¹⁵ A.a. s. 36.

¹⁶ Olsen L., 2004, Rättsvetenskapliga perspektiv SvJT, s. 105.

¹⁷ Kleinman J., 2018, s. 36.

redogöras för snarare än rättssystemens olika begrepp då funktionerna tillhörande direkta översättningar kan vara felaktiga i rättsligt kontext.¹⁸

1.5 Forskningsläge

Forskningen som bedrivits om lojalitetspliktens omfattning är till stor del centrerad i ett antal stora verk och har även förekommit i ett större antal avhandlingar och uppsatser på senare tid från flera svenska universitet. Plikten behandlas bland annat utförligt av Jori Munukka i boken Kontraktuell Lojalitetsplikt.¹⁹ Boken utgör en ofta citerad sammanställning av Lojalitetspliktens historia så väl som dess tillämpning och betydelse i det svenska rättssystemet i modern tid. Författare som Jori Munukka, Hans Nicander, Jan Ramberg och Christina Ramberg samt Johnny Herre har alla kritiserat och analyserat pliktens roll som självständig rättsprincip i svensk rätt och även delvis behandlat dess förhållande till de internationella regelverken.²⁰ Lojalitetspliktens roll och karaktär i förhållande till en harmonisering av avtalsrätten i ett internationellt kontext saknas däremot till stor del i forskningen. Dock framkom ämnet på det 39:e Nordiska Juristmötet år 2011 där den nordiska avtalsrätten diskuteras och utvecklas. En av dess huvudsakliga punkter behandlade frågan om en harmonisering av lojalitetsplikten, dock i nordisk rätt.²¹

¹⁸ Valguarnera F., 2018, ”Komparativ juridisk metod”, Juridisk metodlära (red. Nääv och Zamboni) s. 155.

¹⁹ Munukka J., 2007.

²⁰ Se. t.ex. Munukka J., 2016, Svensk obligationsrätt i det nya Europa, SvJt, s. 87, Nicander, H., 1994/95, Lojalitetsplikt före, under och efter avtalsförhållandet, JT, nr.1 s. 31-49, Ramberg, J., Ramberg, C., 2010 Allmän avtalsrätt, uppl. 8, Stockholm: Norstedts Juridik, Herre J., 2012, DCFR och svensk rätt, SvJt, s. 933, Ramberg, C., 2010, Uppsägningstid vid långvariga samarbetsavtal, SvJt s. 94.

²¹ Se. Det 39:e nordiska juristmötet i Stockholm, 2011.

1.6 Disposition

Denna text undersöker lojalitetspliktens roll i den svenska avtalsrätten, och ovan i *kapitel ett* presenteras därför uppsatsens ämne och inriktning, syfte, frågeställningar och metod.

Vidare redogörs det i *kapitel två* för lojalitet som begrepp. Därefter redogörs för lojalitetens rättsutveckling som begrepp samt som rättsprincip i Sverige. Därefter kommer pliktens förekomst i form av dess uttryckliga bestämmelser att presenteras. Då plikten tillämpas på ett flertal avtalsförhållanden och uppsatsens syfte kräver en konkretisering av hur den förekommer i praktiken kommer dess betydelse dessutom vidare att exemplifieras genom dess uttryck i tre specifika avtalssituationer, entreprenadavtal, anställningsavtal och uppdragsavtal. Fortsättningsvis kommer pliktens förekomst, användning och genomgående form i rättspraxis att presenteras.

Då plikten även förekommer i internationell avtalsrätt presenteras vidare i *kapitel tre* hur förekomsten av denna plikt kan se ut i internationella principalsamlingar för internationell avtalsrätt. Även tankar om möjligheter för harmonisering i internationell avtalsrätts bestämmelser presenteras här. Även kritik och åsikter om positiva möjligheter för användningen av internationell rätt i utvecklingen av den nationella rätten redogörs för här.

Sammanfattningen och slutsatsen i *kapitel fyra* kommer att sammanfatta undersökningens resultat och därefter följas av en diskussion kring lojalitetspliktens roll som rättsregel i svensk rätt i och med en allt mer internationell påverkan i den svenska lagstiftningsprocessen.

2. Lojalitetsplikten i svensk rätt

2.1 Rättsutvecklingen av en avtalsrättslig lojalitetsplikt

Att vissa skyldigheter föreligger gentemot motparten i avtalsförhållanden är långt ifrån ett nytt påfund, och de tankegångar som leder oss fram till dagens lojalitetsplikt förekom redan i romersk rätt. Denna rättsordning och dess begrepp har stått modell för flera av världens rådande rättsordningar och dess rättsprinciper. Dock har innebörden av dessa idéer om lojalitet med sin vida spridning kommit att skilja sig mellan rättssystem i sin utveckling och nutida utformning.²²

Den svårdefinierbara principen bona fides från den romerska rätten är det begrepp som det sägs att dagens lojalitetsprincip härstammar från.²³ Om vi ser till begreppet som sådant kan vi se att dess betydelse tagit inspiration från gudinnan Fides som var en representation för förtroende och medmänsklighet. Begreppet har därför ofta har getts definitioner som bottnar i värden så som löftestrohet och hederlighet.²⁴ För att förenkla förståelsen för bona fides i största möjliga mån kan dock definitionen av begreppet anses ha varit så enkel som att en ska stå vid sitt ord.²⁵ Principen ansågs därmed kunna tillämpas på ett stort antal typer av avtal, bland annat på tjänster, köp och mellanmansförhållanden.²⁶ Bona fides har senare kommit att inbegripas i begreppet aequitas som blivit ett bredare samlingsord och

²² Munukka J., 2007, s. 17.

²³ Ibid.

²⁴ A.a. s. 22.

²⁵ Schermaier M.J., 2000, "Bona fides in roman contract law" (red. Zimmermann, R., Whittaker, S.) *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge University Press. s. 78.

²⁶ A.a. s. 72.

som till stor del tog över den äldre principens funktion under den efterklassiska tiden och framåt.²⁷

I svensk och nordisk rätt förekommer emellertid oklarheter kring vart tankarna om lojalitet har sitt ursprung. Även om den romerska rättens bona fides visat ett tydligt inflytande på kravet om lojalitet kan även den germanska rättsordningen ha påverkat utformningen av den svenska lojaliteten.²⁸ Däremot präglades den Nordiska rätten ända fram till mitten av 1900-talet av en stark betoning av partsautonomin och en stark motvilja när det kom till att ålägga parterna skyldigheter som inte framkom av vad som uttryckligen avtalats.²⁹ Bland andra uttryckte Knut Rodhe år 1956 en tydlig skepticism gentemot tanken av underförstådda skyldigheter, och menade att parterna själva borde styra över vilken grad av hänsyn och omsorg som ska gälla i det specifika avtalsförhållandet.³⁰ Det förelåg ett dilemma kring hur en allmänt hållen bestämmelse, med inflytande från vad som kunde ses som privata moralbedömningar, kunde komma att påverka förutsägbarheten av avtalsförhållanden i affärslivet och därav även själva affärslivet.³¹

I Jan Hellners köplagsutredning från 1970-talet kan lojalitetsbegreppet däremot för första gången ha lagts fram i ett officiellt kontext. Förslaget, som trots att det senare inte kom att antas, kan ha spelat tillräckligt stor roll i det framtida lagstiftningsarbetet för att vara av relevans för lojalitetspliktens utveckling.³² Hellner uttryckte att kravet på parternas lojala handlande bör framhållas vid

²⁷ Zimmermann R., Whittaker S., 2000, ”Good faith in European contract law: surveying the legal landscape” (red. Zimmermann, R., Whittaker, S.) *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge University Press, s. 17, Munukka J., 2007, s. 18.

²⁸ Munukka J., 2007, s. 52.

²⁹ A.a. s. 53.

³⁰ Rodhe K., 1956, *Obligationsrätt*, Stockholm: Norstedts Juridik, s. 159.

³¹ Munukka J., 2007, s. 56.

³² A.a. s. 53.

tolkande av lagar och avtalsinnehåll.³³ Förslaget har i sin tur lästs som en antydning till att det i dessa förhållanden ska föreligga en underförstådd lojalitetsförpliktelse.³⁴

Utöver pliktens förekomst i Jan Hellners köplagsutredning, är framväxten av begreppet lojalitet i den svenska juridiska litteraturen förhållandevis ny och begreppet dök inte upp i doktrinen förrän under sent 1900-tal.³⁵ Även aspekter från den internationella avtalsrätten under den tiden kan ha påverkat svenska idéer om underförstådda förpliktelser som en del av avtalet. Denna tanke växte även internationellt under samma tid och Ian R. Macneil utvecklade under sent 1900-tal Relational Theory of Contract, eller relationell kontraktsteori, som kom som en reaktion på hur avtalsrätten traditionellt sett inriktat sig på innehållet i det skriftliga avtalet. Denna kontraktsteori ges benämningen relationell då Macneil inkluderar parternas relationer innanför avtalets ramar utöver det skriftliga innehållet. Innehållet utökades då till att inkludera sociala aspekter parterna emellan, så som parternas förväntningar på avtalet och föreställningar om avtalets innehåll och syfte. Dessa sociala aspekter har uttrycktes inkludera en allmän lojalitetsförpliktelse som skulle följa av sociala normer och även grunda sig i en strävan efter parternas ekvivalens.³⁶

Idag benämner en större del av doktrinen lojalitetsplikten som en av våra centrala avtalsrättsliga principer. Adlercreutz uttalar t.ex. i sin bok *Avtalsrätt II* förekomsten av ett krav på lojalitet i avtalssituationen mellan näringsidkare.³⁷

³³ SOU 1976:66, s. 201.

³⁴ Holm A., 2004, *Den avtalsgrundade lojalitetsplikten — en allmän rättsprincip*, Lindköpings universitet, s. 85.

³⁵ Munukka J., 2011, s. 89.

³⁶ Bergstedt L., 2014, *Affärsrelationer, affärer, relationer, avtal och relationella avtal*, SvJT, s. 721.

³⁷ Se. Adlercreutz, A., Gorton, L., 2010, *Avtalsrätt II*, 6:e uppl, Lund: Juristförlaget i Lund s. 146.

Även författare som Munukka och Rodhe presenterar framställningar av lojalitetsplikten och bekräftar förekomsten av dess tillämpning.³⁸

2.2 Lojalitetsplikten som bestämmelse

Avtalsrätten präglas av en mängd självständiga principer som styr parternas agerande utan att nödvändigtvis finnas lagstadgade eller uttryckligen reglerade i parternas avtal. Lojalitetsplikten är en princip som finns till som skydd för parternas intressen och existerar i form av en allmän rättsgrundsats, men går även att finna uttryckligen lagstadgad.³⁹ Ett exempel på dess lagstadgade form, där begreppet visar sig uttryckligen, finns i Lagen (1991:351) om handelsagentur och regeln lyder där enligt följande:

”Agenten skall vid uppdragets fullgörande tillvarata huvudmannens intressen samt handla lojalt och redligt.”⁴⁰

Enligt Nicander kan lojalitetsplikten utöver ordalydelsen ovan ta sig olika uttryck i olika avtal, bland annat genom ett antal plikter som faller inom området för parternas lojalitetsskyldighet. Dessa plikter kan bestå av t.ex. en upplysnings- och informationsplikt, som i sin tur kan innefattas av en reklamationsplikt. Plikterna kan även utgöras av t.ex. sekretess- och tystnadsplikt, omsorgsplikt, vårplikt och tillsynsplikt.⁴¹ Även en skyldighet att antingen på obestämd tid eller inom en tidsram inte bedriva konkurrerande verksamhet kan nämnas som del av lojalitetsförpliktelsen, och är vanligt förekommande i rättspraxis på arbetsrättens område.⁴² Lojalitetens lagstadgade form kan i och med dessa plikter även

³⁸ Se. Rodhe K., 1956, Obligationsrätt, Stockholm: Norstedts Juridik, Munukka J., 2007, Kontraktuell lojalitetsplikt, Stockholm: Jure förlag.

³⁹ Nicander H., 1994/95, s. 32.

⁴⁰ 5 § 1a st Lag (1991:351) om handelsagentur.

⁴¹ Nicander H., 1994/95, s. 32.

⁴² Ibid.

förekomma på ett mer abstrakt sätt än vad som visats på i ovanstående citat, och på så sätt förekommer den i bland annat 19 § KöpL, där en upplysningsplikt visar sig när vi talar om försäljning av vara i befintligt skick.

Skadebegränsningsplikten är en annan plikt som kan anses vara ett uttryck för en lojalitetsförpliktelse och den visar sig uttryckligen i ett antal lagregler så som 42 § KköpL, 70 § 1 st. KöpL, 50 a § Konsumenttjänstlagen (1985:716) (KtjL) samt i 1 § 2 st kap. 5 SkL. I 70 § KöpL finner man den uttryckliga bestämmelsen gällande skadebegränsning även om denna är inte uttömmande för skadebegränsningspliktens förekomst på köprättens område. Även vid uppskattning av skadestånd i 67 § 3 st. KöpL kan det urskiljas uttryck för denna förpliktelse då en part som lidit skada inte ska behöva avstå från att försöka minimera sin skada på grund av en föreliggande risk att inte erhålla ersättning för detta försök. Även här ges därför uttryck för tankar rörande skadebegränsning. När vi talar om lojalitetsplikt talar vi alltså inte om en funktion utan vi tar snarare sikte på ett flertal olika skyldigheter som parterna ska förhålla sig till i ett avtalsförhållande.⁴³

De enskilda plikternas omfattning är ytterligare en komplexitet i kartläggningen av lojalitetsplikten som bestämmelse, då det enskilda fallets karaktär ofta tillåts spela stor roll. Ett exempel på denna svårighet är betydelsen av det enskilda fallet då vi ska bestämma vilka åtgärder som ska omfattas av den ovan nämnda skadebegränsningsplikten. Fallet köpare och säljare kan problematisera detta, då ett täckningsköp eller en täckningsförsäljning ofta kan anses vara en skälig åtgärd att vidta när en part lidit skada. Pliktens oförmåga att generaliseras tydliggörs här när vi till exempel ser till köparens möjligheter att över huvud taget genomföra ett täckningsköp. Generaliserbarheten av användningen av täckningsköp blir nästintill omöjlig då bedömningen för omfattningen av plikten att agera

⁴³ Nicander H., 1994/95, s. 31- 46.

skadebegränsande därmed måste ta hänsyn till huruvida köparens enskilda finansieringsmöjligheter gör detta till en skälig åtgärd.⁴⁴

2.3 Tillämpning i rättspraxis

Begreppets utveckling i praxis under 1900-talet var trögflytande och ett av de första tecknen på tankar om en lojalitetsplikt syntes i NJA 1962 s. 359, ett avtalsrättsligt fall från 60-talets början. Dock förekommer endast begreppet lojalitet snarare än ordet i samband med en plikt. På samma sätt nämns lojalitet i NJA 1978 s. 147, ett fall från sent 70-tal då en part i ett avtalsförhållande ansågs vara skyldig att medverka till problemlösning av frågan som parterna förhandlat om. Även om detta fall i sig inte befäste lojaliteten som en avtalsrättslig princip av betydelse framkommer hur tanken om lojalitet i avtalsförhållanden är långt ifrån en nyfunnen tanke i svensk rättspraxis.

I NJA 1992 s. 351 fastställs parters skyldigheter då en borgensman vill jämka ansvaret i sitt åtagande då borgensmannen inte uppfyllt sin skyldighet i enlighet med avtalet och då informationsplikten uppmärksammas kan man mena att lojalitetsplikten ges betydelse. Lojalitetsresonemang får generellt sett anses vara av restriktiv betydelse i Högsta domstolens domar vid behandling av tvister i avtalsförhållanden. Trots att det sällan av HD resoneras kring en lojalitetsplikt i andra avtalsförhållanden än arbetsrätten förkommer de ovan nämnda specifika förpliktelserna, som kan anses ge uttryck för en rådande lojalitetsplikt, betydligt oftare.⁴⁵ Även skadebegränsningsplikten visar sig i praxis i bland annat NJA 1998 s. 343 parterna M.J. och J.H tvistar. Det framkommer då att den skadelidande parten i avtalet bär ansvar för att försöken till skadebegränsning visas på och att motparten är den som bär den eventuella bevisbördan i de fall då denne anser att försöken av den skadelidande har varit otillräckliga.

⁴⁴ Prop. 1989/90:89 s. 156.

⁴⁵ Nicander H., 1994/95, s. 38.

Tydliga tecknen på en lojalitetsplikt i svensk rättspraxis visar sig dock i NJA 1990 s. 745 och i NJA 2005 s. 142. Det förstnämnda fallet är speciellt intressant då det här kan urskiljas ett prekontraktuellt ansvar och parterna menades redan ha påbörjat ett form av kontraktsförhållande innan avtalsslutet. Inte heller i dessa fall nämns dock lojaliteten av HD i form av en allmänt hållen rättsprincip. Dock har HD ändå kommit att använda termen lojalitetsplikt, utöver de fall då begreppet framkommit ur eventuella hänvisningar till parternas yrkande. I NJA 1990 s. 264 framkom en tydlig hänvisning till plikten och i fallet hade ett rättegångsbiträde yrkat på rätt till en viss summa av sin klient med hjälp av rättshjälpslagen. En klient till denne önskade att överklaga ett aktuellt mål på dess framställda grunder trots advokaternas avrådan i frågan. HovR hade då minskat arvodena då det ansågs ha förelegat en skyldighet för advokaterna att tydliggöra för klienten att dess yrkande inte hade någon rättslig grund. HD påtalade dock lojalitetsplikten mellan advokaterna och klienten som grund för att ersättning ändå skulle utgå.⁴⁶

2.4 Lojalitetspliktens betydelse i skilda avtalsförhållanden

I svensk domstol är det som ovan nämnt förhållandevis ovanligt förekommande med uttryck för en allmän lojalitetsplikt, och huruvida lojalitetsplikten är vedertagen som rättsprincip, samt vilka av lojalitetspliktens innefattade skyldigheter som aktualiseras, skiljer sig mellan olika typer av avtalsförhållanden. Områden där plikten är förhållandevis vanligt förekommande är i entreprenadavtal, anställningsavtal, kommissionsavtal och avtal om handelsagentur trots dess olika uttryck både i lag och praxis.⁴⁷ Däremot utgör förpliktelsen inte ens i dessa avtal en konkret handlingsnorm, utan kartläggningen av plikten i dessa förhållanden blir snarare en linje för parternas agerande mot

⁴⁶ Munukka J., 2011, s. 90.

⁴⁷ Lindskog S., 2010, Lagen om handelsbolag och enkla bolag — En kommentar, Uppl. 2, Stockholm: Norstedts Juridik, s. 69.

varandra.⁴⁸ Genom att fastställa vad plikten innefattar i de olika rättsförhållanden där den förekommer tydliggörs en standard eller utgångspunkt för vad som kan komma att gälla och för hur dess förpliktelser ska tolkas.

Nedan presenteras exempel från olika avtalstyper där lojalitetsplikten har kommit att aktualiseras för att visa på hur den tar sig uttryck i tre olika avtalsrelationer. Parterna har då en plikt att samverka på ett lojalt sätt och att underlätta för varandra när de avtalade förpliktelserna utförs. Exempel på plikter som förekommer, kommer genom att se till huvudsakligen praxis, förarbeten och doktrin att tydliggöra pliktens form och betydelse på varje enskilt område.

2.4.1 Entreprenadavtal

Trots entreprenadavtalens förbestämda slutdatum kan dessa avtal ofta karakteriseras av långvariga affärsrelationer då en beställare ger entreprenören ett uppdrag som kan pågå under en längre period. Avtalen gäller utförandeentreprenad och där sker projektering hos beställaren, och dessa regleras främst genom standardavtalet AB 04, Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader.⁴⁹

Lojalitetsplikten för entreprenören saknar uttrycklig bestämmelse i dessa regler men genom förordets 7 st. framkommer att parterna ska föra god kommunikation och samverka för att få ett bra resultat trots den komplexitet som följer av utförande av entreprenader. Av förordet följer även att parterna ska föra kontinuerlig dialog och visa förtroende och öppenhet enligt vad som uttrycks som del av en allmän lojalitetsplikt.⁵⁰ Däremot förekommer ingen mer uttrycklig förklaring i AB 04 gällande vad lojalitetsplikten skulle innefatta för entreprenör och beställare, och man får därför se till vilka plikter som kan inbegripas i de

⁴⁸ Nicander H., 1994/95, s. 33.

⁴⁹ Munukka J., 2007, s. 379, 380.

⁵⁰ AB 04 s. 3

bestämmelser som följer av resterande delar i avtalet. I likhet med hur man kan finna uttryck för lojalitetsplikten i flera andra avtalsförhållanden får man då se till övriga formuleringar som kan anses visa på uttryck för plikten.⁵¹

De ömsesidiga förpliktelser som förekommer utgörs bland annat av skyldigheten att medverka till avtalets uppfyllnad genom att låta motparten använda andra partens hjälpmedel (1:9), att granska de handlingar som lämnas av motparten (2:10), en skyldighet att underrätta sin motpart i de fall då delar av kontraktet inte överensstämmer med övriga delar, verkligheten eller de uppgifter som lämnats under tiden för utförandet av entreprenaden (2:9 1 st.). Utöver dessa förpliktelser mellan parterna ska omständigheter redovisas som kan innebära påverkan på tidsramen för arbetet (4:4), motpartens egendom ska även behandlas med omsorg (5:9 2st.) och även en reklamationskyldighet för att erhålla rätt till skadestånd föreligger (5:20).⁵²

Utöver dessa generella förpliktelser för båda parter gäller en större mängd individuella plikter, även om entreprenören är den part som generellt åläggs flest skyldigheter. Även vissa plikter som uttrycks som partsneutrala, så som skyldighet att vårda motpartens egendom och att underrätta sin motpart, blir dock i praktiken av större betydelse för entreprenören än för beställaren. En större mängd bestämmelser uttrycker dock hur parterna individuellt är mer eller mindre primärt ansvariga i vissa avseenden. De centrala förpliktelserna inom detta förhållande visar sig ofta vara de i form av informationsskyldighet, underrättelseplikt och reklamations- och anmälningsskyldighet.⁵³

De förpliktelser som förekommer i AB 04 är så pass detaljerade att det kan anses svårt att utläsa någon självständighet för lojalitetsplikten som princip. Trots detta

⁵¹ Munukka J., 2007, s. 379.

⁵² AB 04 s. 9.

⁵³ Munukka J., 2007, s. 381. Se. AB 04, Underrättelseplikt (2:9), krav på fackmässighet (2:1 2 st.), rätten och plikten för entreprenören att utföra ÄTA-arbeten (2:3), beställarens skyldighet att tillhandahålla underlag för entreprenörens arbetsplanering (4:1), underrättelse vid försening (4:4).

menar Munukka att det kan utläsas oskrivna plikter i förhållandet, så som avrådningskyldighet för entreprenören då det t.ex. föreligger bristfällighet i konstruktionen, som kan förekomma som uttryck för pliktens självständighet. Denna avrådningsplikt menar Munukka framkommer genom bestämmelserna 2:9 om underrättelseskyldighet då oförutsedda förhållanden upptäcks, 2:10 2 st., granskningskyldighet av handlingar som mottagits och 2:1 2 st. om fackmässighet från entreprenörens sida. Dessa förpliktelser som formar en lojalitetsförpliktelse måste däremot vägas emot beställarens ansvar för att de uppgifter som lämnas är korrekta (1:6), som inte inskränks av denna plikt. Plikten anses därför av Munukka kunna utläsas ur ett antal regler i avtalet även om den är mindre flexibel gentemot den allmänna kontraktsrättsliga lojalitetsplikt som kan visa sig i andra kontraktsförhållanden.⁵⁴

Parterna kan alltså enligt förordet anses bundna av en lojalitetsplikt, men även styrkan och betydelsen av denna formulering som del av en allmän lojalitetsförpliktelse är omdiskuterad i doktrinen. Samuelsson menar att denna lojalitetsplikt, genom tolkning av förordets krav på öppenhet och dialog, framför allt tar sig uttryck i ett en skyldighet att kommunicera. Han menar därav att en allmän informationsplikt är den del av en lojalitetsplikt som föreligger mellan parterna och som får starkast uttryck i avtalet.⁵⁵ Däremot anser Samuelsson att det inte, likt det Munukka uttrycker om förordets ordalydelse som uttryck för en lojalitetsplikt, föreligger uttryck för pliktens självständighet genom den vaga hänvisning till lojalt handlande som ges i kommentarer och förord. Denna hänvisning gör sig dessutom vid tillämpning trots allt beroende av att ställas i ljuset av en specifik förpliktelse som förekommer av avtalets uttryckliga skyldigheter.⁵⁶

⁵⁴ Munukka J., 2007, s.390, 395, Se. AB 04 beställarens uppgiftsansvar (1:6), Underrättelseplikt (2:9), granskningskyldighet (2:10 2st.), och fackmässighetskravet (2:1 2st.).

⁵⁵ Samuelsson, 2017, s. 39-40.

⁵⁶ Samuelsson, 2017, s. 197- 199, 206, Se även. Munukka, 2007, s. 390.

2.4.2 Anställningsavtal

Plikten mellan arbetstagare och arbetsgivare är en vedertagen princip trots dess brist på uttrycklig lagstiftning.⁵⁷ Detta förhållande är en av de avtalssituationer där lojalitetsplikten är som mest framträdande och konkretiserad som regel, och i doktrin och praxis är plikten vanligt förekommande på arbetsrättens område.⁵⁸ I arbetsförhållanden ges dessutom lojalitetsplikten stor betydelse på grund av rättsförhållandets personliga karaktär och relationen mellan arbetsgivare och anställd betraktas modernt sett som en avtalsrelation, även om relationen traditionellt sett snarare inneburit ett statusförhållande. I detta förhållande var det arbetstagaren, som i och med en anställning, genom att hen fick en viss position, ge upp självständighet och skulle därefter vara solidarisk gentemot sin arbetsgivare. När vi idag granskar lojalitetsplikten mellan parterna i ett arbetsförhållande kan det vara av intresse att ha i åtanke den ovanstående typen av förhållande som relationen bottnar i.⁵⁹

Något som utmärker lojalitetsplikten i anställningsavtal är det faktum att arbetsgivarens plikt att förhålla sig lojal gentemot sina anställda kan anses saknas, och det är först på senare tid som det börjat diskuteras kring en lojalitetsplikt från arbetsgivarens sida.⁶⁰ Det är tydligt att arbetsgivarens skyldigheter gentemot sin anställda inte ges lika stor betydelse i frågor om lojalitet mellan dessa parter. Däremot jämför Nicander anställningsförhållandet med relationen i 7 § HaL där både huvudman och mellanman sägs besitta en skyldighet att agera lojalt, och framhåller att det bör anses föreligga en skyldighet även för arbetsgivaren att tillvarata den anställdes intressen och att inte aktivt bidra till dennes skada.⁶¹

⁵⁷ Munukka J., 2007, s. 210.

⁵⁸ Nicander H., 1994/95, s. 38.

⁵⁹ Nicander H., 1994/95, s. 39.

⁶⁰ Munukka J., 2007, s. 211.

⁶¹ Nicander H., 1994/95, s. 39.

Plikten i arbetsförhållandet utgörs dock i allmänhet av en utbredd skyldighet från arbetstagarens sida.⁶²

Lojalitetsplikten inom arbetsrätten ges till skillnad från t.ex. de mellanmansrättsliga avtalstyperna inte uttryck i lag och skiljer sig därmed avsevärt formellt. Pliktens starka ställning inom arbetsrätten motiveras istället av den position en anställd, speciellt en som anses inneha ett större förtroende, har gentemot sin arbetsgivare där man förvaltar och representerar arbetsgivarens egendom och rykte och handlar å dennes vägnar.⁶³ Lojaliteten innefattar en mängd plikter som uttryckt kan ta mer specifika former på samma sätt som lojalitetspliktens olika skyldigheter som nämnts tidigare, så som tystnadsplikt och upplysnings- och informationsplikt, vård- och redovisningsplikt samt krav på arbetstagarens redbarhet, då denne förväntas inte begå brott i tjänsten.

Förpliktelserna har uttryckts som del av en skyldighet för arbetstagare att utföra en fullgod arbetsinsats som tar hänsyn till arbetsgivarens intresse, där arbetsgivarens intresse i varje handling ska tas tillvara och dessutom sättas framför det individuella.⁶⁴ Arbetstagaren ska även sträva efter att i största möjliga mån undvika situationer där plikter kan komma att bli motstridiga.⁶⁵ Arbetstagaren kan i vissa fall som en del av lojaliteten även behöva förhålla sig medveten om bisysslor som kan komma att skada arbetsgivaren. Utgångspunkten däremot, är att arbetstagaren har rätt att styra över sin fritid så länge denne inte eftersätter sina uppgifter som anställd.⁶⁶ Dessa bisysslor aktualiseras huvudsakligen i offentliga anställningsförhållanden och förtroendeskadliga bisysslor regleras i 7 § Lagen (1994:260) om offentlig anställning. Denna typ av bisysslor kan dock komma att få betydelse i även i privat verksamhet t.ex. i AD

⁶² SOU 1983:52 s. 95.

⁶³ Munukka J., 2007, s. 210, 212.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Nicander H., 1994/95, s. 38.

⁶⁶ Prop. 2000/01: 147, s. 8.

1993 nr 56 där en VD ansågs ha handlat mot sin arbetsgivares förtroende och därav blivit avskedad på vad som av HD ansågs vara giltiga grunder.

Det är i fråga om anställningsförhållanden vanligt att prata om lojalitetskrav i den juridiska litteraturen då det som tidigare nämnt särskilt ofta pekas på illojalitet i form av bedrivande av konkurrerande verksamhet. Omfattningen av denna skyldighet är något mer omdiskuterad än betydelsen av t.ex. tystnadsplikten som oftast är allmänt vedertaget föreliggande i arbetsförhållanden.⁶⁷ Denna typ av illojalitet har kommit att få omfattande utrymme i rättspraxis och i de rättsfall som förekommer i frågan har Arbetsdomstolen, vidare benämnt i texten som AD, visat sig se allvarligt på bedrivande av konkurrens då anställning pågår. I AD 1977 nr 118 ser vi ett exempel på hur förbudets omfattning konkretiseras och hur frågan betraktas strängt. Fallet AD 1977 nr 118 behandlar en arbetsgivares beslut att avskeda två anställda då denne menat att de bedrivit konkurrerande verksamhet genom att ge anbud rörande verksamhet som kunde anses konkurrerande med dess arbetsgivare. Frågan formulerades i AD som huruvida denne arbetsgivare haft saklig grund för att genomföra avsked. I domslutet fastställs att anbudstävlan med arbetsgivaren ska omfattas av begreppet konkurrerande verksamhet om syftet efter anbudstävlan och vinst varit att lämna anställningen och övergå i bedrivande av annan verksamhet. Då detta ansågs vara fallet angav AD därmed att avsked vid konkurrerande verksamhet av detta slag var berättigat. Däremot pekade AD även på arbetstagarens ställning i företaget samt den konkurrerande handlingens betydelse för företaget som två faktorer för bedömning. Då arbetstagarna i detta fall inte varit i ställning att iaktta denna lojalitet gentemot sitt företag och då vinst av anbudsgivningen endast hade kunnat leda till begränsad skada förklarade AD avskeden slutligen som lagstridiga.

Ett fall som kan stärka domen ovan är AD 1982 nr 42 då det även framkommer ett tydligt skaderekvisit i frågan om konkurrens. I fallet förelåg grund för arbetsgivaren att avskeda en anställd som ansågs genom sina planer till framtida

⁶⁷ SOU 1983:52 s. 95.

egen verksamhet kunna komma att orsaka skada. Här ansågs det vara av största vikt vid bedömningen av fallet att den verksamhet som skulle komma att bedrivas var direkt ägnad att skada arbetsgivaren påtagligt. En arbetsgivare som därav inte innehar en ställning att kunna tillfoga skada genom vad som kan anses likvärdigt med bedrivande av konkurrerande verksamhet, kan därför så som i AD 1977 nr 118 inte anses stridigt mot lojalitetsplikten genom konkurrens. I AD 1993 nr 12 framkom på liknande sätt hur fyra anställda gjorde upp planer för verksamhet vid sidan om den som de var anställda vid. Arbetsgivaren ansåg dessa planer som konkurrerande med den egna verksamheten och AD fastställde att de avsked som utfördes av arbetsgivaren var befogade då skaderekvisitet framkommer som grund för bedömning även här och verksamheten i fråga ansågs kunna ha skadat arbetsgivaren. I AD 1956 nr 31 och AD 1980 nr 82 framkommer däremot att konkurrerande verksamhet på fritiden kan godkännas om det inte kan påvisas att någon påtaglig skada orsakas gentemot arbetsgivaren.

Konkurrensförbudet har kommit att bli gällande för alla arbetstagare enligt rättspraxis, även om det i ett förhållande då en anställd anses ha en förtroendeställning kan finnas risk för större skada gentemot arbetsgivaren, och det därmed föreligger striktare krav på handlingar som strider mot dennes lojalitet. Det oreglerade konkurrensförbudet kan påtalas genomgående i anställningen samt under uppsägningstidens gång, däremot kan en arbetstagare normalt sett obehindrat söka jobb hos en konkurrerande arbetsgivare utan att behöva upplysa om detta. Att upplysa om planer för framtiden är inget som följer av lojalitetens omfattning.⁶⁸

Utgångspunkten för rätten att uttala sig om sin arbetsgivare återfinns lagstadgad som yttrande- och tryckfrihet i regeringsformen. Trots en omfattande grundlagsskyddad rätt att därav kritisera och yttra sig kan en ytterligare aspekt av den underförstådda lojaliteten i avtalet aktualiseras, tystnadsplikten.⁶⁹ Även

⁶⁸ Se. AD 1993 nr 12.

⁶⁹ Munukka J., 2007, s. 214.

tystnadsplikten kan komma att göras gällande mellan parterna trots eventuell brist på uttrycklig reglering.⁷⁰ Den underförstådda tystnadsplikten kräver att det är fråga om uppgifter som vid spridning strider mot arbetsgivarens intresse.

Tystnadsplikten kräver även att denna spridning sker på ett sätt som innebär en tydlig risk för att uppgifterna når fel publik, samt att spridningen av uppgifterna kan leda till skada för arbetsgivaren. Slutsatsen kan även dras att spridningen av uppgifter som inte är menat att skada arbetsgivaren inte kan anses ett brott mot plikten. Det krävs generellt sett att den anställde menat att orsaka skada för sin arbetsgivare för att brott mot plikten ska kunna anses föreligga.⁷¹ Uppgifterna kan t.ex. vara yttringar om angelägenheter som är känsliga för företaget, så som prissättningar, experiment, detaljerad information om drift, och andra affärsangelägenheter.⁷²

AD har i viss mån behandlat arbetstagares rätt att uttala sig och huruvida uttalandet kunnat ligga till grund för uppsägning, AD 1997 nr 57 exemplifierar den balansgång som kan uppstå i mellan en arbetstagares kritikrätt och tystnadspliktens omfattning. AD uttalar i fallet AD 1997 nr 57 att lojalitetsplikten inte är absolut och att det vid missförhållanden eller speciella skäl kan anses försvarligt att bryta tystnaden och lämna ut viss information.⁷³ Detta är även något som måste utredas från fall till fall och de gällande omständigheterna får spela stor roll i bedömningen. I fallet bedömdes att missförhållanden förelåg, men inte i den utsträckning som arbetstagaren påstått utåt, och uppsägningen ansågs därför vara befogad. Ytterligare ett exempel på hur bedömningen ser annorlunda ut fallen emellan är AD 1994 nr 79 där en arbetstagare hade brutit mot sin tystnadsplikt men AD ansåg däremot inte att uppsägningen var berättigad då de pekade på att arbetstagaren efter tillsägelse inte yppat uppgifter av den typen igen.

⁷⁰ Munukka J., 2007, s. 210.

⁷¹ Ds 2002:56 s. 314.

⁷² Ds 2002:56 s. 302.

⁷³ Se. AD 1997 nr 57, AD 1994 nr 79, AD 1986 nr 95.

AD kan därför dessutom sägas lägga till grund hur arbetsgivare och arbetstagare kommunicerar och är lyhörda gentemot varandras intressen i bedömningen.

De förpliktelser som presenterats ovan utgör inte en uttömmande bild av lojalitetspliktens förekomst i anställningsförhållanden men visar hur plikten inom arbetsrätten kan karaktäriseras som en stark allmän rättsprincip då den bildar grund för allmänt vedertagna förpliktelser som arbetsgivaren kan luta sig på i sitt rättsförhållande med arbetstagaren. Arbetsförhållandet kan trots dess till synes ensidiga natur även anses ge arbetstagaren en fördel som inte går att finna i övriga avtalstyper där lojaliteten kan aktualiseras, genom den utbredda kritikrätten. Några indikationer på att lojalitetsbegreppet i arbetsrätten skulle tappa betydelse kan inte urskiljas i nuläget då det är vedertaget sedan länge både genom användning i praxis och genom diskussion och enhetlig acceptans i doktrinen.⁷⁴

2.4.3 Uppdragsavtal

Nedan kommer lojalitetspliktens betydelse och tillämpning i avtalssituationer med kommissionärer och handelsagenter att presenteras då avtal om handelsagentur och kommission som sysslomannaavtal står nära varandra.⁷⁵ I agenturförhållandet och i kommissionsavtalet följer lojalitetsplikten som ett av de grundläggande element som utgör rättsförhållandet, och de allmänna skyldigheter som avtalsparterna har gentemot varandra består av en ömsesidig lojalitet. Dessa mellanmansförhållanden präglas ofta i likhet med anställningsförhållandet av en personlig aspekt där parterna kan ha en nära, personlig och långvarig relation, så väl i ett långsiktigt professionellt förhållande som personligen.⁷⁶ I denna typ av förhållande föreligger fördelar för båda parter men inte utan medföljande risker då inte alla plikter regleras i avtalet parterna emellan så som t.ex. är vanligt att göra

⁷⁴ Munukka J., 2007, s. 231.

⁷⁵ Munukka J., 2007, s. 271.

⁷⁶ Nicander H., 1994, s. 42.

med redovisningsplikten.⁷⁷ Skyldigheter, som normalt sett inte regleras i avtal, men som blir centrala för lojalitetsbegreppet inom dessa förhållanden, är bland annat upplysnings- och informationsplikt och undersöknings- och reklamationsplikt.⁷⁸ Existensen av mellanmännens lojalitetsplikt råder det sällan oenighet kring men återigen sätts pliktens omfattning i fråga då de olika typerna av mellanmän aktualiserar olika förpliktelser och olika förhållningssätt till dessa. Att oberoende av mellanmansform sätta huvudmannens intressen före de egna är dock centralt i dessa avtal och även i övriga mellanmansförhållanden. I SOU 2005:120 uttrycks t.ex. följande för kommissionsförhållandet:

”I skyldigheten att tillvarata kommittentens intresse ligger i första hand att kommissionären alltid ska sätta kommittentens intresse före sitt eget.”⁷⁹

Kommissionärens lojalitetsplikt gentemot sin huvudman är på samma sätt uttryckligen reglerad i lag och framkommer bland annat i 4 § 1p.

Kommissionslagen (2009:865), och där stadgas att kommissionären ska ta tillvara kommittentens intresse när denne fullgör sitt uppdrag. Denna paragraf har även uttryckts som en huvudprincip för samtliga mellanmäns skyldighet att vidta omsorg. Paragrafen sammanfattar även kommissionärens skyldigheter gentemot sin huvudman men är ofta beroende av komplement från övriga lagstadgade uttryck för pliktens förekomst för att påpeka illojalitet.⁸⁰

Förbud mot bedrivande av konkurrerande verksamhet, eller i detta fall vanligast förekommande, handel med konkurrerande verksamhet är för kommissionären så väl som för handelsagentur inget som kan anses föreligga som grund för avtalsbrott såvida det inte reglerats i en konkurrensklausul. Detta är dock ej utan undantag då vikt läggs på omständigheterna för det enskilda avtalsförhållandet

⁷⁷ Munukka J., 2007, s. 250.

⁷⁸ Prop. 1990/91:63 s. 27-28.

⁷⁹ SOU 2005:120 s. 196.

⁸⁰ Prop. 2008/09:88, s. 166, Munukka J., 2007, s. 236, SOU 2005:120 s. 196.

och huruvida bedrivande av den konkurrerande verksamheten skulle kunna anses föreligga som en del av lojalitetsförpliktelsen i det specifika fallet.⁸¹

Till skillnad från anställningsförhållandets lojalitetsplikt innefattar både kommissionärens och agentens lojalitetsplikt en lydnadsplikt, som även kan likställas med en omsorgsplikt, vilken ger uttryck för den rådande lojalitetsplikten.⁸² Lydnadsplikten tar sig även uttryck i bland annat 5 § 2 st. 3p. HaL. Denna lydnadsplikt kan benämnas som en skyldighet att följa de instruktioner som ges, vilka kan komma att ges både vid avtalsslutet och under avtalets gång.⁸³ I vilken utsträckning de instruktioner som ges är skäligen brukar ses i ljuset av mellanmannens ställning gentemot sin huvudman samt dennes ställning som näringsidkare då rimliga tider för arbete och metoder vid utförande bör tas hänsyn till.⁸⁴ Ingen direkt ledning av denna skälighet ges i lag eller direktiv, därför kan affärssed, och vad som avtalats om mellan parterna komma att ligga till grund för de krav som kan ställas på lydnadsplikten.⁸⁵ Bestämmelsen om lydnad gentemot huvudmannens anvisningar innebär därför i sig inget hinder mot avtalande om krävande plikter. Detta visar sig i NJA 1996 s.663 där ett oskäligt pris förelåg och Landsbolaget har efter inhandlande av varor vägrat betala det fulla beloppet då de funnit att de kunde köpt dessa för halva priset från andra leverantörer. Köparen lyckas inte undgå det högre priset då det redan avtalats om. Endast 36 § AvtL hade kunnat användas för att påvisa oskäligen avtalsvillkor.⁸⁶

Däremot har kommissionären så väl som agenten vad som kan ses som både en möjlighet och skyldighet att underrätta sin kommittent om hen mottagit instruktioner eller uppgifter om något som kan anses betungande, och på så sätt begränsa sin skyldighet. Möjligheten att begränsa lydnaden följer då av huruvida

⁸¹ Prop. 1990/91:63 s. 104.

⁸² Munukka J., 2007, s. 269.

⁸³ Prop. 2008/09:88, s. 93.

⁸⁴ Munukka J., 2007, s. 274.

⁸⁵ Prop. 2008/09:88, s. 95, 97.

⁸⁶ Munukka J., 2007, s. 274.

ett prestationshinder kan anses föreligga som ger mellanmannen möjlighet att peka på att utförandet är omöjligt.⁸⁷ Även här läggs krav på kommunikationen mellan parterna på samma sätt som vi kan se vid fråga om illojalitet förelegat i anställningsförhållandet eller i utförande av entreprenad. För att fransäga sig lydnadsplikten när en förbindelse skett mellan parterna krävs även för mellanmannen att denne klargör så fort hen får möjlighet att uppdraget inte godtas på grund av prestationshinder eller att denne vill ha betänketid.⁸⁸

Upplysnings- och informationsplikten som fordras i kommissionsavtalet har flera funktioner och gynnar båda parter i denna relation då den ger kommittenten möjlighet att överblicka och kontrollera den egna verksamheten och kommissionärens prestationer, men ger även kommissionären inblick i uppdragsgivarens ekonomiska situation.⁸⁹ Huvudmannen har en upplysningsplikt som innefattar att lämna nödvändiga upplysningar för uppdragets genomförande till kommissionären. Dessa uppgifter kan innefatta det som är känt för huvudmannen men kan även innebära att det av huvudmannen krävs efterforskning för att kunna ge fullständig information.⁹⁰ Upplysningarnas omfattning är även dessa i stor utsträckning skilda mellan enskilda fall, men i ett fall av återförsäljning ges exempel på dessa upplysningar. I NJA 1992 s. 403 definierades denna information som de upplysningar som varit nödvändiga för att kunna föra optimal bearbetning av marknaden och att kunna bevaka säljarens ställning inom det aktuella territoriet. En aktivitetsplikt kan dock även bli aktuell för kommissionären då denne kan bli skyldig att agera avvikande från de uppgifter som getts om omständigheterna så kräver det, och ska då agera enligt vad som förefaller sig mest gynnsamt för kommittenten. Kontraktsbrott kan även anses föreligga om uppdragstagaren väljer att inte agera utan väljer att avvakta

⁸⁷ Prop. 2008/09:88, s. 95, 97, Munukka J., s. 274.

⁸⁸ Munukka J., 2007, s. 242-243, AD 1994 nr 79.

⁸⁹ A.a. s. 243.

⁹⁰ SOU 2005:120 s. 384

nya uppgifter från uppdragsgivaren, och krav kan därför även ställas på t.ex. skyndsamt inom aktivitetspliktens ramar.⁹¹

Agenten förväntas i likhet med kommittenten vidta skälig ansträngning när denne handlar åt sin motpart och ska även följa anvisningar från sin huvudman. För agentförhållandet krävs ytterligare ansträngningar av huvudmannen då det kommer till upplysningsplikten, och denne är skyldig att hålla agenten informerad under tiden för avtalets gång, detta kan omfatta information om fluktuerande priser, verksamhetens ekonomi med mera. Därför blir huvudmannen skyldig att inom skälig tid informera agenten då denne t.ex. fått vetskap om att verksamheten kommer att bli av betydligt mindre omfattning än vad som skäligen hade kunnat väntas av agenten. Här blir återigen det enskilda fallets omständigheter avgörande tillsammans med vad agenten rimligen hade kunnat förvänta sig. Huvudmannen ska dessutom informera agenten om huruvida anbud accepterats eller avvisats som förmedlats av denne.⁹²

Huvudmannen kan i sin tur även förväntas iaktta lojalitet genom att tillhandahålla material som behövs för att agenten ska kunna utföra sitt uppdrag. Även vårdplikt och den allmänna skyldigheten att se till att huvudmannens egendom är försäkrad och avskild från annan egendom är något som blir centralt när vi talar om agentens lojalitet.⁹³ Även anbudsinhämtningsplikt och avslutsplikt kan aktualiseras i rättsförhållandet och ligger nära skyldigheten för agenten att verka för inköp eller försäljning för sin huvudman. I ingående av avtal, som del av avslutsplikten kan det även ingå att undersöka behörigheten hos en eventuell representant hos tredje man, underlåtande av detta kan alltså ligga till grund för illojalitet. Då representanten däremot felaktigt påstår sig vara behörig och avtal inte blir bindande undgår dock agenten att anses ha agerat försumligt.⁹⁴

⁹¹ SOU 2005:120 s. 248.

⁹² Prop. 1990/91:63, s. 64.

⁹³ Prop. 1990/91:63 s. 27-28.

⁹⁴ Munukka J., 2007, s. 274, 276.

I lag skiljer sig bestämmelserna för båda typer av mellanmän från anställningsförhållandet delvis genom det faktum att den stadgade lojalitetsplikten är ömsesidig och då lagstiftning gällande båda parter lojalitetsskyldigheter uttryckligen reglerats i lagtext.⁹⁵ Exempel på detta återfinns i 5 § HaL, där agentens lojalitetsplikt befästs, och 7 § HaL där huvudmannens förpliktelse framkommer. I dessa paragrafer framkommer både informationsplikten i 5 § 2 st 2p. HaL och skyldigheten att agera ”lojalt och redligt” gentemot sin motpart.

Vad gäller agenten stadgas i lagtext även att denne i likhet med vad som gäller för kommissionären, att denne ska ”tillvarata huvudmannens intressen” och även dennes vårdplikt regleras i lagtext genom 6 § HaL. Trots denna uttryckligt formulerade lojalitetsplikt för båda avtalssituationer förekommer oenigheter om dess omfattning och i prop. 1990/91:63 framkommer på flera ställen hur hänsyn till det enskilda avtalet, branschpraxis och de enskilda omständigheterna i avtalet måste vidtas vid bestämmande av parternas lojalitetsförpliktelser.⁹⁶

⁹⁵ Munukka J., 2007, s. 273.

⁹⁶ Prop.1990/91:63s. 57, 62.

3. Lojalitetsplikt i internationella principalsamlingar

3.1 Allmänt om internationella principer

Rättsregler så som lojalitetsplikten blir ofta föremål för jämförelse mellan rättsordningar och det blir därför aktuellt att undersöka lojalitetsplikten vid sidan om dess motsvarighet i de internationella regelverk som nämnts ovan.⁹⁷ De transnationella instrument av soft-law karaktär som kommit att genomsyra förmögenhetsrätten är förhållandevis nya för dagens jurister och man kan mena att det var framgångarna med framtagningen av United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), på 1980-talet som främjat strävan efter gränsöverskridande enhetlighet inom förmögenhetsrätten.⁹⁸

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, även benämnt som UNIDROIT eller PICC, utvecklades av ett självständigt institut som verkar för staters samverkan och publicerades 1994. Institutet med dess medlemstater har som huvudsaklig uppgift att harmonisera privaträtten på den internationella arenan. Regelverket har även spelat stor roll i utfyllnad av de regler som inte regleras i CISG. År 1995 publicerades även den första delen, Part I, av Principles of European Contract law, även benämnt som PECL, som är framtaget av Commission on European Contract Law. Utarbetandet av dessa regler inleddes redan på 1980-talet på huvudsakligen ideell grund med hjälp av experter, och år 2003 publicerades Part III. Även här syftades det till att finna en enhetlig grund i europeisk avtalsreglering. Ytterligare ett regelverk, det utökade verket Draft

⁹⁷ Se ovan fotnot 11.

⁹⁸ Munukka J., 2016, s. 87, United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG).

Common Frame of Reference, även benämnt DCFR, publicerades i fullständig version hösten 2009.⁹⁹

Utformningen i samlingarna är förhållandevis lika dess terminologi, innehåll, rubriker och syfte. I alla dessa samlingar har stor noggrannhet lagts vid att skilja sig från enskilda länders nationella regler med en ambition att undvika att råka färgas av enskilda rättsordningar. DCFR skiljer sig dock från de övriga nämnda genom dess mer abstrakta regler trots att en stor mängd inspiration hämtats från PECL, och regelverket skiljer sig även ytterligare då den är mer omfattande som regelsamling än dess föregångare.¹⁰⁰ Även om innehållet i regelsamlingarna till stor del är förenligt med majoriteten av Europas nationella rätt, delvis på grund av införandet av CISG, har rättsordningarna sällan samordnats och införandet av dessa regelverk kan anses vara ett stort steg mot en framtida harmonisering inom avtalsrätten.¹⁰¹

3.2 ”good faith and fair dealing”

Lojalitetsprincipen kan urskiljas även i dessa internationella regelverk och en nära motsvarighet till principen har ansetts vara begreppet ”good faith and fair dealing” som förekommer bland annat i de ovanstående regelverken.¹⁰² Ingen vidare undersökning av begreppet görs i denna text men litteraturen om utvecklingen av begreppet samt om betydelsen av ”good faith and fair dealing” är omfattande och har behandlats rättsvetenskapligt i flera olika rättsystem och regelverk. Begreppet har bland annat diskuterats av Reinhard Zimmermann och Simon Whittaker som söker att fastställa begreppet i europeisk avtalsrätt.¹⁰³ Josef Schermaier

⁹⁹ Munukka J., 2016, s. 88.

¹⁰⁰ A.a. s.90.

¹⁰¹ Munukka J., 2016, s. 90-92.

¹⁰² Se t.ex. art. 1.7 UNIDROIT, min övers. och art. 1:201 PECL, min övers.

¹⁰³ Se. Zimmermann R., & Whittaker S., 2000, Good faith in European contract law: surveying the legal landscape, Cambridge University Press.

eftersträvar att kartlägga begreppets fotfäste i historien som en produkt av det romerska begreppet bona fides och Martijn W. Hesselink gör ytterligare ett försök att konceptualisera den europeiska betydelsen och den europeiska användningen av ”good faith”.¹⁰⁴

Även detta begrepp som grundas på kravet på ekvivalens och balans i avtalsförhållandet, sägs ha sprungit ur det romerska begreppet bona fides, och blir inte sällan föremål för jämförelse med dess motsvarigheter i skilda rättssystem.¹⁰⁵ ”Good faith and fair dealing” är ett begrepp som kom att antas i europeisk civilrätt i och med Rådets direktiv 93/13/EEG, och vi finner begreppet i artikel 3 (1).¹⁰⁶ I regeringens proposition 1994/95:17 Oskäligen avtalsvillkor m.m. Införlivande med svensk rätt av EG:s direktiv om oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden, översätts i artikel 3 (1) ”good faith” till ”god sed”.¹⁰⁷ Trots denna översättning är betydelsen av ”good faith” och dess översättning till svenskans ”god sed”, eller så som den ofta översatts i doktrinen till lojalitetsprincipen, omdiskuterat. Begreppens funktioner i de olika rättssystemen har visat sig benäget att skilja sig avsevärt i tillämpning så väl som innehåll.¹⁰⁸

De internationellt aktiva regelverken som använder sig av good faith har inte intagit ställningen av en rättskälla utan har en roll som soft law i den svenska rätten. Trots dess informella ställning har t.ex. DCFR kommit att hänvisas till i svensk rättstillämpning vilket syns i bland annat NJA 2009 s.672 där HD efter resonemang med hänvisning till DCFR fattade sitt beslut. Betydelsen av good

¹⁰⁴ Se. Schermaier, J., 2000, Bona Fides in Roman Contract Law (red. Zimmermann, R., Whittaker, S.) Good Faith in European Contract Law, Cambridge University Press & Hesselink M.W., 2004, The Concept of Good Faith, The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.

¹⁰⁵ Samuelsson J., 2012, Avtalsstolkning på europeiska. Del I: Systemet*, SvJT, s. 962, Schermaier J., 2000.

¹⁰⁶ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal (EGT L 95/29, 5.4.1993, s. 169-173).

¹⁰⁷ Prop. 1994/95:17 Oskäligen avtalsvillkor m.m. Införlivande med svensk rätt av EG:s direktiv om oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden.

¹⁰⁸ Munukka J., 2007, s. 131.

faith och hur det förhåller sig till lojalitetsplikten är omdiskuterat då regelverken ger begränsad antydning om principens konkreta innehåll.¹⁰⁹ Ett exempel återfinns bland annat i UNIDROIT där begreppet framgår i artikel 1.7 på så sätt att parterna sägs besitta en allmän skyldighet att agera i enlighet med good faith som inte kan avtalas bort.¹¹⁰ I DCFR hänvisas begreppet till genomgående och i DCFR III 1:103 finns bestämmelser där good faith aktualiseras, och i (1) preciseras de situationer då parter ska agera i enlighet med good faith och i (2) beskrivs även oförmågan att avtala bort skyldigheten som good faith innebär.¹¹¹ I anvisningen för den generella tolkningen av innehållet i modellreglerna framkommer även i DCFR I 1:102 (3) att bestämmelserna ska läsas så att de uppmanar till (a) Enhetlighet i dess tillämpning, (b) ”good faith and fair dealing” och (c) rättssäkerhet.¹¹²

Problemet när man ska se till begreppet vid sidan om den svenska lojalitetsplikten är som ovan nämnt att begreppet inte utgör en direkt översättning av hur den svenska rättens lojalitetsplikt definieras och vilka dess praktiska funktioner är i ett avtalsförhållande. I DCFR får uttrycket delvis en annan betydelse och konkretisering än vad vi sett i svensk rätt och ges härmed t.ex den huvudsakliga funktionen som ett hinder för rättsmissbruk. Dessutom kan den strävan efter ekvivalens som good faith uttrycker anses tydligast framkomma i svensk rätt genom 36 § AvtL, men då som ett uttryck för ekvivalensprincipen snarare än som del av den i svensk rätt rådande lojalitetsplikten.¹¹³ Begreppet blir inte heller aktuellt att använda i anställningsförhållanden eller i mellanmansförhållanden i Europas övriga rättssystem på det sätt som det används frekvent i svensk rätt.¹¹⁴

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Se art 1.7 UNIDROIT, min övers.

¹¹¹ Se. art 1:103 DCFR III, min övers.

¹¹² Se. art 1:102 DCFR I, min övers.

¹¹³ Norlén A., 2004, Oskälighet och 36 § avtalslagen, s. 119.

¹¹⁴ Munukka J., 2011, s. 105.

3.3 Civilrättens internationella påverkan

Civilrätten i Sverige har alltid påverkats av andra länders rätt, både privaträttsligt och offentligrättsligt, och globaliseringen har kommit att bidra till en ökad spridning av politiska idéer och ideal.¹¹⁵ Detta har i sin tur lett till att komparation och utbyten mellan de olika rättssystemen blivit en vanlig praktisk realitet. Dessa jämförelser bottenar i ett ökat utbyte mellan länder och system samt i ökade möjligheter och incitament för insyn i vår omvärld. Syftet med jämförelserna liknar varandra i den offentliga rätten och i privaträtten, och kan bestå av lagstiftarens strävan mot att reformera rätten genom att hämta inspiration utifrån.¹¹⁶ Syftet kan även bestå av en ambition att harmonisera flera länders rätt genom konventioner eller regelverk så som genom privaträttens CISG eller genom det offentligrättsliga området Europeiska konvention om mänskliga fri- och rättigheter.¹¹⁷ På senare tid har som tidigare nämnt, även de transnationella regelverk som framarbetats av akademiska grupper, så som DCFR, fått ökad betydelse.¹¹⁸ Syftet med utbytet kan även vara att genomföra så kallade legal transplants där den egna rätten reformeras genom införsel av ett utländskt rättsinstitut. Ett annat utbyte som sker är den komparation som domstolar praktiserar och hur dessa söker svar i utländsk rätt då den egna rätten saknar lämpliga handlingsplaner och lösningar. Jämförelsen, harmoniseringen och rättstransplantationen kan dessutom företas genom att se till antingen rättsordningars helhet eller enskilda rättsregler eller rättsinstitut.¹¹⁹

Även om stor påverkan på vår rätt idag kommer från EU-initierad lagstiftningsaktivitet har det nordiska samarbetet för en harmonisering av civilrätten länge stått på agendan, och många av våra civilrättsliga bestämmelser

¹¹⁵ Flodgren B., 2016, Civilrätten i ett framtidsperspektiv, SvJT, s. 23.

¹¹⁶ Hallström P., 2010, Att jämföra konstitutioner, SvJT s. 577.

¹¹⁷ Hallström P., 2010, s. 577, United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹¹⁸ Flodgren B., 2016, s. 34.

¹¹⁹ Bogdan M., 2012, s. 61.

stämmer idag överens mellan de nordiska rättssystemen. Redan under sent 1900-tal framkom dock åsikter om att civilrätten stod under omfattande påverkan från Europa och tidens internationalisering.¹²⁰ Göran Lambertz kommenterade de dåvarande lagstiftningsprocesserna och uttryckte då att den svenska lagstiftningsprocessen till stor del bestod av ren överföring av färdiga bestämmelser från utomstående rätt.¹²¹ Civilrättens form har alltså kommit att influeras av samhällets föränderliga natur, mer specifikt i form av staters och marknadens utveckling och dess närmanden, då globaliseringen av marknader tagit form. Citatet nedan av Eugen Ehrlich uttrycker påverkan av samhällets omvandling som central influens för rättssystemets utformning:

”the center of gravity of legal development lies not in legislation, nor in juristic science, nor in judicial decision, but in society itself.”¹²²

Avtalsrättens framtid och utvecklingen av dess rättsregler kan alltså komma att bestämmas av hur framtidens samhälle ser ut för omsättning av tjänster och varor. Då den immateriella marknaden växer och betydelsen av IT och handel med mjukvara ökar, förändras även de avtal och förutsättningar för avtal, som tidigare behandlat materiella ting. Då samhället dessutom kommer att fortsätta internationaliseras och utveckla sina värderingar ytterligare kommer förändringstrycket inom civilrätten troligtvis att fortsatt pågå med hög hastighet.¹²³

Trots den internationella synkronisering vi kan se i linje med avtalsrättens utveckling, sker även en utveckling av länders rättssystem som en inkomstkälla parallellt med detta, som istället bygger på en konkurrens med omvärlden. Länder

¹²⁰ Flodgren B., 2016, *Civilrätten i ett framtidsperspektiv*, s. 23.

¹²¹ Lambertz G., 2000, *Lagstiftningsprocessen i en internationaliserad värld — problem och möjligheter*, SvJT, s. 243.

¹²² Ehrlich E., *Fundamental Principles of the Sociology of Law*, här citerat från Flodgren B., 2016, *Civilrätten i ett framtidsperspektiv*, s. 23.

¹²³ Flodgren B., 2016, s. 23.

lockar främst till sig kommersiella parter utifrån då man vill att de använder svensk lag och svenska skiljedomsinstitut vid en eventuell tvist, och marknadsför sig just med det enskilda rättssystemets funktioner vid föreläggande av tvister.¹²⁴ Harmoniseringsarbetet verkar därmed parallellt med framväxten av ”the law market” där man istället vill visa på, och sälja, den egna rättens styrkor.¹²⁵

Det inflytande som internationaliseringen fört med sig har inte endast inneburit påverkan på vårt rättssystemets reglers funktion och form, utan har även medfört problematik vid systematisering av civilrättens regler, speciellt de regler som utgörs av grundläggande principer, så som den avtalsrättsliga lojalitetsplikten. Samtidigt som svårigheter uppstår vid systematiseringen av avtalsrättens allmänna principer, kan man se att enigheten om avtalsparters lojalitetsplikt gentemot varandra i samtliga stadier av avtalsförhållandet blir av ännu större vikt i en internationaliserad rätt. Lojalitetsplikten står enligt Runesson inför en möjlighet att bli ett viktigt spår i den framtida avtalsrätten som problemlösande i dessa utbredda nätverk. Samtidigt finns risken att avtalsrätten istället avvarar sig plikten och utvecklar ytterligare känslighet för kontext och istället ser till de funktioner som lägger grund för avtalet i fråga. Detta kan förstås genom hur pliktens uttryck till stor del gjort sig beroende av det enskilda fallets omständigheter.¹²⁶

Lojalitetspliktens förekomst och existens råder det dock idag sällan oenighet kring. Däremot kan det uppstå skiljaktigheter kring dess definition och innefattande plikter, vilket vid systematisering av plikten innebär problematik för förståelsen av den. Vikten av att klarlägga denna plikt blir tydlig då fler avtalsparter med olika bakgrunder och uppfattningar om vilka skyldigheter som omfattas möts. Möjligheter till ökad förståelse gentemot sin motpart blir av största

¹²⁴ Flodgren B., 2016, s. 23.

¹²⁵ Ribstein Larry E., O’Hara Erin A., 2009, *The Law Market*, Oxford University Press.

¹²⁶ Runesson, E., *Utvecklingslinjer i avtalsrätten — fördelning av oförutsebara risker mellan ömkansvärdhet, kontext och ekonomi*, 2016, SvJT, s. 102.

vikt då allt fler aktörer genom en mer internationaliserad civilrätt ska samverka och skapa varaktiga, och framför allt internationella avtalskedjor.¹²⁷

3.4 För- och nackdelar med internationellt inflytande i nationell rätt

Dagens lagstiftningsprocess i förhållande till hur den såg ut tio år bak i tiden är sig lik där allt börjar med ett initiativ om lagstiftning, som blir till en utredning, vilket genom remiss, breddning i regeringskansliet, lagrådsremiss och behandling blir till en proposition som leder till ett riksdagsbeslut. Något som skiljer denna process från vad den en gång varit är hur den inledande fasen där initiativ tas har skiftat och dessa initiativ kommer nu allt mer utifrån, till stor del från EU men även i hög grad med inflytande från internationella organisationer. Just arbetet med den svenska civilrättsliga lagstiftningen är allt mer påverkad av dessa organisationer som bland annat kan vara transnationella instrument så som det ovan nämnda UNIDROIT. Ofta innebär detta begränsat utrymme för Sverige att påverka det slutliga resultatet av lagstiftningens utveckling och många skilda åsikter existerar kring den internationella harmonisering som civilrätten står inför under kommande år.¹²⁸

Internationaliseringen har ansetts kunna medföra negativa konsekvenser för demokrati och politikens inflytande då Sverige kan få vika undan för större krafters vilja i den framtida lagstiftningen. Problemet anses inte primärt vara denna ökade internationalisering, utan hur regler utifrån praktiskt sett ska kunna verka i svensk rätt och hur detta på nationell nivå riskerar att medföra fragmentering och minskad enhetlighet. Samtidigt kommer den svenska lagstiftningen vid en harmonisering tvingas följa vad som passar och behövs på den internationella arenan, snarare än vad som behöver prioriteras nationellt.¹²⁹

¹²⁷ Runesson E., 2016, s. 102.

¹²⁸ Lambertz G., 2000, s. 236.

¹²⁹ Ibid.

Däremot sker idag utveckling i världens handel och utbyten som kräver en internationalisering, så som inom den elektroniska handeln. Det ligger därför samtidigt i alla länders intresse som önskar utnyttja dessa nya internationella kanaler att ansluta sig till en internationell rätt och på så sätt vara samstämmiga med potentiella handelspartners.¹³⁰

Internationaliseringen medför däremot även stora möjligheter då handel förenas genom att etablissemang av företag och kommunikation mellan företagen underlättas, samtidigt som transaktionskostnader tillåts minska då det är lättare att förstå och arbeta med sin internationella motpart.¹³¹ Lagstiftningen får även möjlighet att utvecklas med nya idéer och influenser, då fler kan bidra till skapandet av den optimala regleringen, vilket kan komma att förbättra slutresultatet av framtida lagstiftande avsevärt.¹³²

¹³⁰ Lambertz G., 2000, s. 244.

¹³¹ Flodgren B., 2016, s. 23.

¹³² Lambertz G., 2000, s. 245.

4. Sammanfattning och slutsatser

4.1 Lojalitetspliktens betydelse som allmän rättsprincip

Lojalitetsplikten har sakta men säkert vuxit fram och allt mer definierats och konkretiserats i svensk rätt och dess praxis. Trots denna konkretisering kan det konstateras att lojalitetspliktens omfattning fortfarande är otydlig och oförutsägbar även om avtal och uttrycklig lagstiftning finns att tillgå.

Lojalitetsplikten i den formen och funktionen den tar idag kan argumenteras vara en förhållandevis ny princip i svensk rätt, och har en innebörd som till och med kan sägas tillhöra det senaste århundradet. I rättsfall från mitten av 1900-talet ser vi inte att lojaliteten befästs som mer än ett ord som används när det talas om avtalsförhållanden, och den är alltså inte benämnd som en självständig princip.

Först på senare tid har man börjat tala om lojalitetsplikten som en självständig bestämmelse. Även de olika plikterna som kan innefattas av lojalitetsplikten har gett plikten större betydelse som allmän rättsprincip, även om det även anses av vissa att självständigheten av dessa plikter innebär det motsatta för pliktens framtida självständighet. Då dessa innefattade plikter dessutom blir gällande i olika omfattning i olika avtalssituationer med olika innebörd för olika typer av parter, kan det dessutom vara av ytterligare svårighet att se en lojalitetsplikt som en utskuren regel. Ett exempel på den restriktiva användning av principen som föreligger i avtalsrätten är hur HD i NJA 2009 s.672 väljer att inte hänvisa till lojalitetsplikten trots att de fick samma domslut som hovrätten, där lojalitetsplikten var del av domskälen.

I entreprenadavtal förekommer, likt i rättsfallen från 1900-talets början, lojalitet som begrepp, men sällan uttryckt utöver de plikter som åläggs parterna genom

avtalstext som kan sägas utgöra lojalitetsförpliktelser. Huruvida detta begrepp ger uttryck för den allmänna lojalitetsplikten är omdiskuterat och inte vedertaget accepterat i doktrinen. Förpliktelserna är även i högsta grad asymmetriska i detta förhållande då en ömsesidig lojalitetsplikt inte föreligger och den riktar sig snarare mot entreprenören än beställaren.

Det område där praxis däremot förekommer är anställningsförhållandet, mer specifikt behandlande arbetstagarens möjlighet och hinder gentemot att bedriva konkurrerande verksamhet. Arbetsrätten är det område där lojalitetspliktens roll som en självständig princip får anses tydlig, medan plikten hänvisas till i begränsad omfattning i övriga avtalstyper. Pliktens form i arbetsrätten karaktäriseras även den av parternas asymmetri på så sätt att den främst ger uttryck för ena partens, arbetstagarens, skyldigheter gentemot sin arbetsgivare. Pliktens form är väl dokumenterad trots dess brist på uttryck i lagstiftning och trots det ständigt förekommande kravet på hänsyn till det enskilda fallets omständigheter. Ytterligare asymmetri förekommer då lojalitetsplikten kräver mer av vissa anställda än andra och inte ens den anställdes lojalitetsplikt kan därför generaliseras trots den mängd dokumentation som finns att tillgå. Kanske beror detta på de antal roller, arbetstagarrollen, arbetstagare med förtroendeställning och ställföreträdarrollen, som arbetstagaren kan komma att åta sig genom ett och samma avtal. Den konkretisering av plikten som skett i arbetsrätten genom rättspraxis skulle samtidigt kunna ses som ett tecken på lojalitetspliktens potential att bli starkare som vedertagen princip i övrig rätt.

I mellanmansrätten visar kommissionsavtalet och agentavtalet på hur lojalitetsplikten, i likhet med vad vi ser i entreprenadrätten, sällan ges självständig betydelse och den är beroende av de plikter som kan anses innefattas av denna. Dessa plikter är förhållandevis vedertagna i doktrin som uttryck för att det mellan parterna råder en lojalitetsplikt. Även i agentförhållandet är plikten däremot huvudsakligen åliggande agenten som ska tillvarata motpartens intresse. Trots att det föreligger plikter i lagtext som kan anses utgöra konkreta lagstadgade uttryck

för pliktens existens är lojalitetsplikten som sådan däremot fortfarande av begränsad användning i praxis på mellanmansrättens område.

Det visas ytterst få tecken på att plikten inte skulle fortsätta konkretiseras och definieras i samma takt då den dykt upp i praxis och kontinuerligt hänvisas till i arbetsrätten på ett sätt som visar på att utveckling av användningen kan komma att ske. Däremot är ett motargument mot detta det faktum att domstolar fortfarande restriktivt hänvisar till denna skyldighet i de flesta situationer och t.ex. vid avtalsutfyllnad hellre vänder sig till analog tillämpning av lagens bestämmelser eller direkt eller indirekt till avtalets bestämmelser. Då utvecklingen av plikten skett genom rättspraxis och rättsvetenskaplig diskussion kan vi därför fundera över huruvida utvecklingen av plikten skulle kunna komma att bromsas, då den i vissa avtalsförhållanden mer än i andra, inte ges utrymme i praxis. Dessutom blir det problematiskt att överblicka utvecklingen genom flera kommersiella avtal, då de i sin tur kan komma att ske allt mer bakom stängda dörrar genom privata skiljeförfaranden. Däremot kan vi även se möjligheter till en utveckling av plikten och övriga allmänna principer med inverkan från de internationella influenser som påverkat och fortsätter att påverka civilrättens utveckling där rätten tillåts harmoniseras.

4.2 En enhetlig avtalsrätt

I och med den harmoniseringssträvan av den internationella handeln som tagit fart i framförallt Europa, får lojalitetsplikten även en chans att utvecklas med hjälp av dess förekomst i internationell rätt. Bland annat har UNIDROIT och den övriga europeiska transnationella rätten erkänt pliktens framträdande roll i och med tillämpning och utveckling av dess, i dessa samlingars närmsta motsvarighet, ”good faith and fair dealing”, även om de två begreppen innebär skilda funktioner. Även det senaste materialet, med större omfattning än de tidigare regelverken, DCFR, ger utbredd betydelse åt ovanstående uttryck som har kommit att bli ett av den internationella avtalsrättens mest centrala uttryck.

Vid vidare studier av lojalitetspliktens framväxt och utveckling bör vi dock förhålla oss medvetna om de karaktärsdrag som lojalitetsplikten har i svensk rätt i förhållande till dess internationella motsvarigheter. Lojalitetsplikten skiljer sig trots allt i flera avseenden från ”good faith and fair dealing” i olika regelverk och olika rättssystem. Pliktens motsvarigheter har därför som tidigare nämnt skilda funktioner i olika rättssystem och regelsamlingar. Om lojalitetspliktens utveckling influeras av internationell rätt är det därför troligt att lojalitetsplikten i flera avtalstyper kommer att ändra funktion och betydelse istället för att följa den nationella utveckling som skett under det senaste århundradet.

I de internationella regelverken förekommer lojalitetstanken tydligt, och då fler väljer att använda sig av dessa regelverk är det inte omöjligt att den svenska lojalitetsplikten påverkas. Om vi ser till tanken om att lagstiftningsprocessen sker i förhållande till samhällets omvandling kan man mena att eftersom handeln rör sig mot ökad internationalisering så kan lagstiftningen komma att bli allt mer lik, eller till och med omvandlas enligt inflytelserika utomstående rättssystem. Kanske kommer lojalitetsplikten i och med en ökad internationalisering inte tydliggöras som rättsregel utifrån den utveckling som vi sett i svensk rätt, kanske kommer dess funktioner utvecklas mer i linje med ”good Faith” och dess mer internationaliserade motsvarigheter. Parallellt med rättens internationella synkronisering har den även utvecklats som en handelsvara, och därav har civilrätten även präglats av en ökad betydelse av ”The law market”, där just funktionen av en enskild rättsregel kan bli avgörande för den egna rättens framgång.

Hur lojalitetsplikten kommer utvecklas i framtiden kommer därför vara sammankopplat med vilket behov och vilket syfte den ska fylla, och Munukka uttryckte sig om lojalitetspliktens genom att säga att dess framtid beror på om det finns behov av den. Eugen Ehrlich menar att rätten rör sig med samhällets utveckling och visst rör vi oss mot en internationalisering av rätten. Man kan

därav undra om lojalitetsplikten kan komma att bli en av de affärsmässigt attraktiva regler som gör svensk rätt eftertraktad på denna nya marknad, eller om vi kan komma att mista aspekter av lojalitetsbegreppets funktion som vi känner till det idag då avtalsrätten fortsätter att harmoniseras med inflytande från internationella regelverk.

5. Källförteckning

Litteratur

Adlercreutz A., Gorton L., 2010, Avtalsrätt II, 6:e uppl, Lund: Juristförlaget i Lund

Bogdan M., Komparativ rättskunskap, 2.uppl, Solna: Norstedts juridik, 2012

Holm A., 2004, Den avtalsgrundade lojalitetsplikten — en allmän rättsprincip, Linköpings universitet

Kleinman J., ”Rättsdogmatisk metod” s. 22-23, 31, Juridisk metodlära (red. Nääv och Zamboni) 2018

Lindskog S., 2010, Lagen om handelsbolag och enkla bolag — En kommentar, Uppl. 2, Stockholm: Norstedts Juridik

Munukka J., 2007, Kontraktuell lojalitetsplikt, Stockholm: Jure förlag

Norlén A., 2004, Oskälighet och 36 § avtalslagen, Linköping: UniTryck

Ramberg J., Ramberg C., 2010 Allmän avtalsrätt, uppl. 8, Stockholm: Norstedts Juridik

Ribstein Larry E., O’Hara Erin A., 2009, The Law Market, Oxford University Press

Rodhe K., 1956, Obligationsrätt, Stockholm: Norstedts Juridik

Schermaier M.J., 2000, "Bona fides in roman contract law"

(red. Zimmermann, R., Whittaker, S.) Good Faith in European Contract Law, Cambridge University Press, 2000.

Valguarnera F., 2018, "Komparativ juridisk metod"

(red. Nääv, M., Zamboni), M., Juridisk metodlära, Lund: Studentlitteratur, 2 uppl., 2018.

Zimmermann R., Whittaker S., 2000, "Good faith in European contract law: surveying the legal landscape"

(red. Zimmermann, R., Whittaker, S.) Good Faith in European Contract Law, Cambridge University Press, 2000.

Artiklar

Bergstedt L., 2014, Affärsrelationer, affärer, relationer, avtal och relationella avtal, SvJT, s. 721.

Flodgren B., 2010, Civilrätten i ett framtidsperspektiv, SvJT 100 år, s.23

Flodgren B., 2012/13, Den svenska avtalslagen snart 100 år – ett välfungerande instrument för dagens ekonomiska liv? JT, nr.1, s.14-27

Hallström P., 2010, Att jämföra konstitutioner, SvJT s. 574

Hesselink M.W., 2004, The Concept of Good Faith, The Hague, London, Boston: Kluwer Law International

Lambertz G., 2000, Lagstiftningsprocessen i en internationaliserad värld — problem och möjligheter, SvJT, s.243

Munukka J., 2011, Lojalitetsprincipen – ett institut med framtid i avtalsrätten? Det 39:e nordiska juristmötet i Stockholm

Munukka J., 2016, Svensk obligationsrätt i det nya Europa, SvJt, s.87

Nicander H., 1994/95, Lojalitetsplikt före, under och efter avtalsförhållandet, JT, nr.1 s. 31-49

Olsen L., 2004, Rättsvetenskapliga perspektiv SvJT, s.105

Runesson E., 2016, Utvecklingslinjer i avtalsrätten — fördelning av oförutsebara risker mellan ömkansvärdhet, kontext och ekonomi, SvJT, s.102

Samuelsson J., 2012, Avtalstolkning på europeiska. Del I: Systemet*, SvJT, s.962

Offentligt tryck

Ds 2002:56

Hållfast arbetsrätt – för ett föränderligt arbetsliv

SOU 1976:66

Köplag. Slutbetänkande av köplagsutredningen.

SOU 1983:52

Betänkande av utredningen om skydd för företagshemligheter

Prop. 1989/90:89

Om ny konsumentköplag

Prop. 1990/91:63	Om Handelsagentur
Prop. 1994/95:17	Oskäliga avtalsvillkor m.m. Införlivande med svensk rätt av EG:s direktiv om oskäliga avtalsvillkor i konsumentförhållanden
Prop. 2000/01:147	Offentliganställdas bisysslor
SOU 2005:120	Fondkommission - och en ny kommissionslag
Prop. 2008/09:88	Ny kommissionslag

Offentligt tryck från EU

Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95/29, 5.4.1993, s.169-173)

Lagar och internationella principer

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
HaL	Lag (1991:351) om handelsagentur
KommL	Kommissionslag (2009:865)
KKöpL	Konsumentköplag (1990:932)
KöpL	Köplagen (1990:931)

LOA Lag (1994:260) om offentlig anställning

SkL Skadeståndslagen (1972:207)

The Draft Common Frame of Reference. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law, 2009. [ref. DCFR]

The Principles of European Contract Law. Prepared by the Commission on European Contract Law, 2003. [ref. PECL]

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. International Institute for the Unification of Private Law (Unidroit), 2016. [ref. UNIDROIT]

Standardavtal:

Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader, (AB 04), Svensk Byggtjänst och Föreningen Byggandets kontraktskommitté 2004.

Rättsfallsförteckning:

NJA 1962 s. 359

NJA 1978 s. 147

NJA 1990 s. 264

NJA 1990 s. 745

NJA 1992 s. 351

NJA 1992 s. 403

NJA 1996 s. 663

NJA 1996 A 2

NJA 1998 s. 343

NJA 2005 s. 142

NJA 2009 s. 672

NJA 2013 s. 659

AD 1956 nr 31

AD 1977 nr 118

AD 1980 nr 82

AD 1982 nr 42

AD 1986 nr 95

AD 1993 nr 12

AD 1993 nr 56

AD 1994 nr 79

AD 1997 nr 57